

Xinxes, puces i fabricantes.

Les treballadores del tèxtil al Ter

PERE CASAS TRABAL
MUSEU DEL TER

El tèxtil es troba en l'origen de la industrialització d'Osona. Durant molt de temps va ser el gran motor econòmic de la comarca. Avui és pràcticament inexistent. Tot i això, el sector tèxtil continua sent un dels que ocupa més obrers, i sobretot obreres, a escala mundial. La producció s'ha traslladat a altres països i és just que des d'aquí ens preguntem per les condicions laborals d'aquestes noves treballadores, sovint també nenes, i no mirem cap a una altra banda.

Però no cal marxar del nostre país per assenyalar injustícies contemporànies. Han passat gairebé dos segles des que les dones van incorporar-se al nou treball industrial i tot i les millores de les condicions de vida evidents pel gruix de la societat, continua existint una evident discriminació de les dones que no s'explica per les diferències en la formació i la capacitat i que no es limita als salaris.

Amb l'exposició "Xinxes, puces i fabricantes. Les treballadores del tèxtil al Ter", el Museu del Ter continua dirigint la seva mirada cap al ric patrimoni industrial de casa nostra i en aquest cas, per centrar-se en les seves protagonistes: les treballadores. Des de fa uns anys, el paper de les dones del tèxtil ha estat un dels centres d'atenció del Museu del Ter amb la voluntat de revertir el menyspreu del seu paper històric i reivindicar-ne la memòria com un dels motors de la història industrial del Ter.

L'exposició es va poder veure al Museu del Ter del 7 de març al 3 de juny de 2018. Foto: Museu del Ter

LA DONA A LA FÀBRICA: UNA MAJORIA INVISIBLE I SILENCIADA

Encara sovint, escoltem allò de la "recent incorporació de la dona en el mercat laboral". Una afirmació tan habitual, com falsa. En el cas que ens ocupa, les dones treballen a les fàbriques tèxtils des del moment en què aquestes es van instal·lar a la vora del Ter. I no és precisament una data recent, sinó que d'això ja en

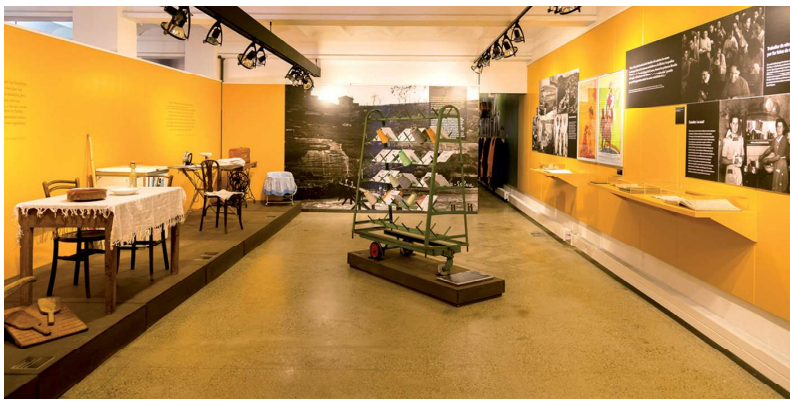
El paper de les dones del tèxtil ha estat motiu d'atenció del Museu del Ter

fa dos-cents anys. A més, la relació de les dones amb la filatura no es va iniciar llavors, sinó que prèviament, des de feia segles, elles eren les encarregades de filar a casa. En tot cas, i tornant a les fàbriques, sabem que des d'un primer moment, la meitat dels treballadors de les filatures eren dones. És el cas, per exemple, del conjunt de fàbriques tèxtils de Torelló, on l'any 1857 el

50% dels treballadors eren dones.

Una mica abans, l'any 1855 a Roda de Ter les dones representaven el 45% del total de les treballadores. Per tant, es confirma la presència de mà d'obra femenina des de l'arrencada industrial. Però, i quan esdevenen majoria?

Ens situem en els darrers anys del segle XIX, quan es produeixen una sèrie de canvis en la maquinària del sector tèxtil que acabarien sent determinants. Especialment rellevant és la substitució de selfactines per contínues. Episodi que ha passat a la història com "la guerra de les contínues". Les principals diferències entre una i altra es podrien resumir en: les contínues duplicaven la capacitat productiva, no requerien excessiva força física, ni tampoc d'una gran formació tècnica per a emprar-les. Característiques essencials perquè els fabricants decidissin prescindir dels filadors (homes encarregats de portar les selfactines i que encara gaudien d'un cert prestigi i estatus

Una sèrie de fotografies i objectes relacionats amb l'àmbit domèstic, et feien notar que les dones eren les úniques responsables de portar la casa. Foto: Museu del Ter

amb cert regust gremial dins la fàbrica), tot substituint-los per filadores. És a dir, una mà d'obra molt més avantatjosa des del punt de vista dels empresaris, essent molt més barates i dòcils.

A partir d'aquest moment, els empresaris contracten més i més dones fins a esdevenir la mà d'obra majoritària. Sabem, per exemple, que l'any 1922 en el conjunt de fàbriques tèxtils de Torelló, la mà d'obra femenina representava el 72% del total. I Torelló no és un cas aïllat sinó que la resta de poblacions industrials del Ter presentaven un percentatge similar. L'única excepció la trobem precisament a Manlleu, on l'any 1923, les treballadores del tèxtil continuaven representant un 53% del total dels treballadors, i durant més d'una dècada la cosa va continuar així. Ho sabem per exemple per una notícia publicada el 17 de novembre de 1934 al *Manlleu*. Portaveu *quinzenal de la vila* que a la pàgina 6 es feia ressò d'una "nova important", ja que "es rumoreja la instal·lació d'una fàbrica de filats de 4.000 pues dins la nostra població, amb tota la maquinària construïda en un important taller d'aquesta. Fem vots per a què es confirmi tan favorable notícia per la nostra vila". Els següents números d'aquesta publicació anaven plens d'aquesta notícia i de la polèmica que l'acompanyava, ja que el requisit indispensable exigint pels promotors de la nova fàbrica era la presència de dones a les contínues. Una presència que els mateixos sindicats obrers

veien amb recel i s'hi oposaren amb rotunditat per tal de conservar els seus llocs de treball i la defensa dels millors salaris masculins. Constatem doncs, que als nuclis obrers més grans, a diferència de les colònies industrials o nuclis més petits, l'obrerisme hi estava més organitzat i va aconseguir alenir aquesta substitució de mà d'obra

Majordoms, encarregats i directors eren des de sempre i mentre van durar les fàbriques, únicament homes

masculina per femenina. Com diem, a Manlleu, com a nucli obrerista més important, va ser així fins a l'arribada del franquisme.

Dins la fàbrica, les treballadores s'ocupaven sobretot de la part final del procés, és a dir de la filatura i trescanat. Filadores, ajudantes i sobreres eren les responsables de portar les contínues, aspis, dobladors o coneres. També treballaven en l'estiratge, amb els manuars i les metxeres. Però rarament s'ocupaven de l'inici del procés. A la preparació, els responsables de portar els batans i cardes eren exclusivament els homes. On tampoc hi havia dones era fent les feines més especialitzades: fuster, turbinaire, corronaire, mecànic o escrivent eren oficis exercits exclusivament per homes, ja que era impensable que les dones rebessin la formació adient per exercir-les. On segur que tampoc hi havia dones era en els estrats més qualificats de l'estricta jerarquia fabril: majordoms, encarregats i directors eren des de sempre i mentre van durar les fàbriques, únicament homes. Així doncs, malgrat la complexitat d'algunes màquines i el coneixement i destresa necessaris per utilitzar-les, les feines desenvolupades per les dones dins la fàbrica eren titllades de poc qualificades. Una consideració molt útil a l'hora de justificar uns salaris més baixos en comparació als dels seus companys. Respecte a la jornada laboral, no hi havia diferències

Alguns dels encarregats de la fàbrica de can Riva (Les Masies de Voltregà) l'any 1918. Tots són homes, i tots mostren l'eina que els identifica amb el seu "ofici". Foto: Arxiu Valls (Manlleu)

substancials entre homes i dones. A mitjans del segle XX els homes solien fer *jornal i mig*, mentre que les dones solien fer *el jornal*, ja que "l'altre" el feien a casa. En alguns moments puntuals, sobretot abans de casar-se, "*o per sortir del pas*", les dones també feien hores extres, però era en situacions excepcionals i durant períodes breus. Inicialment es treballaven extenuants jornades que amb el pas dels anys, i gràcies a la força de les reivindicacions, es van anar escurçant fins a arribar a les 40 hores setmanals.

LA DONA A CASA: DES DE SEMPRE I FINS QUAN?

Com hem vist, els milers de dones de les filatures del Ter havien de compaginar la feina a les fàbriques amb les responsabilitats domèstiques i la maternitat. La revolució que va representar la seva incorporació com a obreres industrials no va modificar els rols familiars i de gènere, responsabilitat que la societat carregava exclusivament a les dones. És precisament aquest "altre" jornal, el que les dones de manera exclusiva feien a casa, el que en certa manera justificava la discriminació que patien a la fàbrica. Les dones eren educades com a cuidadores. Les responsables de procurar pels pares, cuidar el marit i sobretot els fills. Tasques que havien de compatibilitzar amb la feina a la fàbrica. Així, era molt habitual que les dones amb més responsabilitats familiars treballassin predominantment en el torn de nit. Aquesta era la principal estratègia per compatibilitzar el treball a la fàbrica amb la seva segona jornada laboral domèstica. Són moltes les dones que a l'hora de descriure el seu horari comenten que elles "treballaven de nits per fer la feina de dies". També hem constatat de com moltes dones, tant de l'entorn urbà com rural, començaven a treballar a la fàbrica molt joves, fins i tot de nenes. Si s'esqueia, ho feien abans de l'edat permesa incomplint les incipients lleis de protecció de menors. Moltes famílies eren nombroses,

	HOMES	DONES	SALARI 6 DIES (PESSETES)	HOMES	DONES	SALARI 6 DIES (PESSETES)	HOMES	DONES	SALARI 6 DIES (PESSETES)
mayordomos	15	40		21	75		28	75	
batanes	7	21		7	40		11	42	
cardadores	8	20		11	35		17	40	
hiladores	14	40		14	60		14	60	
hiladoras		65	20		89	34		102	35
manuarias		26	14		30	30		36	30
mecheras		59	15		69	32		84	36
aspeadoras		30	14		35	35		56	35
retorcadoras		16	15		34	36		64	36
dobladores		34	12		49	33		92	36
rodeteras		5	8		5	20		5	20
peones y otros	34	48	25	25	42	40	35	77	40
total	78	283		78	353		105	516	
total obrers % dones	361	78%		431	82%		621	83%	

Exemple de salaris (i feines) d'una fàbrica tèxtil durant del primer quart del segle XX. Comprovem la inexistència de dones exercint d'encarregades (*mayordomos*), així com la discriminació salarial que patien. Fàbrica Almeda i Alemany de la colònia de Vila-seca (Sant Vicenç de Torelló). Elaboració pròpia.

especialment a pagès, i les filles que no necessitaven per a les feines de la masia (ajudar al mas, a l'horta, amb el bestiar o portar els menjars als homes al camp...) eren enviades a la filatura per portar una setmanada a casa. En alguns casos entrar a la fàbrica podia representar un cert alliberament de

Les dones de les filatures "treballaven de nits per fer la feina domèstica de dies"

la servitud de la masia familiar tot i la duresa de les condicions laborals. Un cop casades es reproduïen dos models diferents. Als pobles i ciutats de la vora del Ter les dones solien continuar treballant a les fàbriques. Per contra, les que es casaven i anaven a pagès,

normalment deixaven la fàbrica per dedicar-se exclusivament a la masia. Del que no hi ha dubte és que les fàbriques estaven plenes de dones, i inevitablement anar a treballar a la fàbrica implicava un desplaçament. Un recorregut protagonitzat sobretot per grups de dones, sovint molt ben organitzats i que creixien a mesura que s'acostaven al destí. Durant el trajecte parlaven, resaven, cantaven, de vegades festejaven i sovint esquivaven la vigilància masculina. Amb els anys aquestes dones van donar forma i fins i tot identitat a alguns camins. És el cas, per exemple, del "camí de la paciència" que unia Sant Pere de Torelló amb les fàbriques de Vila-seca i Borgonyà. Més tard, a partir de la segona meitat del segle XX,

L'àmbit que tractava la "dona a la fàbrica" mostrava un munt de fotografies de treballadores a l'interior de les diferents fàbriques del Ter, i objectes relacionats amb la filatura. Foto: Museu del Ter

els autocars van començar a substituir aquests camins, ara abandonats.

XINXES, PUCES I FABRICANTES: MALGRAT SER INVISIBLES EREN MALVISTES!

És precisament un d'aquests camins de dones, concretament el "camí de les xinxes", que unia Folgueroles amb les fàbriques de Roda i les Masies, el que ens permet apropar-nos a un fet tant paradoxal com injust: les treballadores del tèxtil, des d'un inici i durant moltes dècades, van configurar una majoria invisible que a la vegada era malvista.

Xinxes, puces i fabricantes són alguns dels malnoms amb què han estat etiquetades les dones que, o per necessitat o per determinació, s'aventuraven a treballar a les fàbriques tèxtils que des de principis del segle XIX es van multiplicar per aprofitar la força de l'aigua del Ter. A finals del segle XIX, les dones ja eren majoria en aquelles fàbriques, principalment de filatura. I així va ser durant tot el segle XX i fins al final definitiu d'aquest sector, germen del desenvolupament industrial d'Osona. Però aquesta major presència de dones a les fàbriques tèxtils no va anar acompanyada d'un canvi de mentalitat ni evidentment de discurs, sinó més aviat al contrari. L'ofensiva més important que van patir sovint sorgia dels mateixos companys (amb el vistiplau dels propietaris)

que renegaven que les seves dones els "preguessin" la feina, amb el consegüent descens en els ingressos familiars.

Des que començaren a treballar a les fàbriques i durant molts anys, les obreres van ser mal vistes i l'oposició, de vegades, va ser violenta. El llenguatge ho testifica:

Un romanç publicat al segle XIX per la Imp. De C. Miró i titulat *Coplas nobas per los señors fabricants* deia:

*En la plana de Vic
ni hia molts fabricans
no sé com se diuen
perque ni ha bastants.
Alguns tenen fàbrica de xinxas
y altres de teixidós,
ab las espatlles dels pobres
viuen com uns senyors*

Però no cal retrocedir tant en el temps per continuar trobant referències d'aquest menyspreu. Sense moure'ns del llenguatge i continuant amb les xinxes, l'escriptor de Roda de Ter Emili Teixidor escrivia a *Vida de colònia*: "era el mal nom que població benpensant els va treure com a blasme i per indicar la inferioritat de les fabricantes, un altre nom més descriptiu, al costat de les dones dedicades a altres feines, considerades més nobles, o simplement a les feines de la llar, les mestresses de casa, les que s'ho podien permetre". Montserrat Roig, també escriptora, a *De finestres, balcon i galeries*, deia: "En aquestes casetes, unes dones ja no badaven

des dels balcon i finestres, ja no tenien temps de mirar perquè corrien i corrien per carrers i carrerons on mai entrava el sol. Aquestes dones eren LES XINXES. Diuen, també, que no tenien temps ni de rentar-se ni de polir-se, que no sabien què era el caliu de la llar, que no tenien esma d'aprendre res perquè el treball les deixava extenuades però que tenien l'instint de rebel·lia".

El diccionari també recull aquest menysteniment. El *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) de l'Institut d'Estudis Catalans descriu una xinxxa en una de les seves excepcions com una "treballadora d'una fàbrica, sobretot de filats o de teixits, que sol anar bruta i fer olor dels materials amb què treballa". Els altres malnoms utilitzats pel títol de l'exposició: "puces i fabricantes", ens han arribat fins als nostres dies i són moltes les dones entrevistades i que apareixen a l'audiovisual "camins de dones" (que podeu veure des del canal de YouTube del Museu del Ter) que encara ho recorden.

Amb aquesta exposició, el Museu del Ter ha volgut reivindicar la memòria de les milers i milers de dones (i nenes) que van ser un dels motors, sens dubte, de la història industrial del Ter a canvi d'un sou sempre inferior al dels homes. Exèrcits de filadores, sobreres, aprenentes... als aspis, a les metxeres, a les contínues, a les coneres... En innumerables tasques, sovint menystingudes i en l'escalafó més baix de la jerarquia laboral. Però al cap i a la fi imprescindibles. Imprescindibles sostenint l'edifici de la indústria tèxtil del Ter sovint en torns de nit i també durant una segona jornada laboral, en la qual aquelles mateixes dones, esposes, mares o filles, cuinaven, netejaven, rentaven la roba i cuidaven la resta de la família, especialment els fills i filles durant gairebé 200 anys. Xinxes o heroïnes?

Camí i palanca de la colònia de Salou (Les Masies de Roda). Arxiu Josep Maria Cervera, Roda de Ter

Mira l'audiovisual
"Camins de dones"

